

Lessen in pragmatisme

door Dave van Ooijen¹

We leven in een tijd waarin tal van zekerheden op losse schroeven zijn komen te staan. Hierdoor is de behoefte aan pragmatisch leiderschap toegenomen. Niet alleen in het bedrijfsleven, maar ook in de politiek. Mede omdat er in de postmoderne samenleving geen 'enkelvoudige waarheid' meer bestaat, zou er ook geen noodzaak meer zijn om standpunten en opvattingen te onderbouwen. Gaat het alleen nog maar om pragmatisch handelen. Maar wat zijn nu precies 'pragmatische leiders'? Wat is 'pragmatisch handelen' en wat zijn 'pragmatische oplossingen'? Is dat alleen doen 'wat werkt' of doen 'wat effect' heeft? Of heeft 'pragmatisme' ook nog een diepere laag? Is 'wat werkt ook waar'? Het net uitgekomen boek *'Lessen in pragmatisme'*, een bundeling van artikelen van de Amerikaanse filosoof Charles Sanders Peirce, de grondlegger van het pragmatisme, geeft u een fascinerend en verbluffend antwoord op deze vragen.

Logica

Het werk van Peirce is lange tijd niet op waarde geschat. Een eeuw na zijn dood, hij leefde van 1839 tot 1914, wordt Peirce als de meest originele van alle Amerikaanse filosofen beschouwd en een van de belangrijkste geleerden van de negentiende eeuw. Van huis uit een veelzijdig natuurkundige, bewaamde hij zich ook in de wiskunde, de logica en de filosofie. Hij zag zich evenwel hoofdzakelijk als logicus. Als iemand die zich heeft gespecialiseerd in hoe tot geldige redeneringen te komen. Dat is ook te merken aan dit voortreffelijk door Kees Schuyt, emeritus hoogleraar sociologie, samengestelde en vertaalde werk van Peirce. De tien in het boek opgenomen artikelen vormen een essentiële introductie op zijn werk. Zoals gezegd was Peirce grondlegger van het pragmatisme, een manier van leven waarbij denken en doen met elkaar verenigd zijn. Het gaat er van uit dat de mens vast overtuigingen en gewoonten heeft ontwikkeld, die voortdurend en vooral in probleemsituaties en bij twijfel opnieuw worden getoetst, aangepast en zo nodig gecorrigeerd.

De wil om te leren

De pragmatische uitspraak 'doen wat werkt' is overigens in het geheel niet afkomstig van Peirce. Het is ook niet de essentie van het pragmatisme van Peirce. Het denken van Peirce wordt voor een belangrijk deel gevormd door het bekritisieren van de cartesiaanse twijfel. Descartes stelde dat men vooronderstellingen en vooroordelen moet onderzoeken en moet verwerpen als ze niet zeker zijn. Wat volgens Descartes vervolgens met zekerheid overblijft is 'echte' kennis. Peirce stelt dat dit onmogelijk is omdat het in de aard van vooronderstellingen ligt dat men er zich niet bewust van is dat men ze heeft. Wat Descartes met andere woorden voorstelt is een gebrekkige en kunstmatige twij-

¹ Dave van Ooijen studeerde sociologie en politicologie aan de Universiteit van Amsterdam. Zijn blogs en artikelen verschijnen onder meer op zijn website: www.davevanooijen.nl.

fel. Peirce daarentegen zegt dat alleen door middel van voortdurende twijfel vooronderstellingen te vinden zijn. Volgens Peirce toont de geschiedenis aan dat het individueel opsporen van zekere kennis gedoemd is te falen. In plaats van dat iemand bij zichzelf naar waarheid gaat zoeken en probeert twijfel uit te bannen, is het zoeken naar 'waarheid' alleen maar mogelijk in samenwerking met anderen. Samen met anderen dient voortdurend de wil om te leren centraal te staan. Uitgangspunt is dat elke stelling, elke theorie altijd onzeker is en steeds opnieuw bevraagd en weerlegd dient te worden.

Waar is wat werkt

De gedachte 'doen wat werkt' is zoals gezegd niet van Peirce afkomstig, maar van de Amerikaanse filosoof en psycholoog William James. Het betreft zelfs een foutieve interpretatie van Peirce's pragmatisme. Peirce koppelde denken aan handelen. Als iets waar is, dan heeft het zeker ook praktische gevolgen of effect, zo stelt Peirce. James draait die gedachte om door te zeggen dat 'als het werkt, is het waar'. In zijn boek 'Pragmatisme' zegt Williams 'Truth is what works'. Op enkele plaatsen gebruikte hij ook de zinsnede 'Truth is what pays'. Hiermee introduceerde James de metafoor van de cash-value-theorie van waarheid, waarin de voor de hand liggende rechtvaardiging voor het zich expanderende Amerikaanse kapitalisme werd gevonden. Het is wat we nu ook weer zien in de Verenigde Staten van Amerika nu president Trump aan de macht is. Zowel tijdens zijn campagne als tijdens zijn presidentschap lijkt hij zich weinig gelegen te laten liggen aan wat 'waar' is of wat 'waarheid' is. Als het maar werkt. Het eerste misverstand van James zijn interpretatie van Peirce bestaat dus uit het feit dat James Peirce' idee dat de betekenis van een begrip gevonden moet worden in de voorstelbare handelingsgevolgen uitsluitend opvat als de concreet ervaren gevolgen voor een individu. Waar is wat werkt voor mij of voor jou.

Is wat werkt ook waar?

Ik ben pragmaticus en dus heb ik gelijk, is niet wat Peirce zegt. Hij is ook niet van mening dat, zoals meestal wordt gedacht, dat een pragmaticus tegenover een theoreticus staat. Dit is niet zozeer een tegenstelling, maar een paradox, een schijnbare tegenstelling. Het is een voorbeeld waarbij er niet logisch, niet zuiver wordt gedacht. Terwijl James in zijn formuleringen zegt dat 'waar is wat werkt', zegt Peirce dat 'als iets waar is, dan moet het praktische gevolgen hebben'. Een subtiel maar wezenlijk verschil. Praktische gevolgen alleen maken met andere woorden nog niet iets 'waar'. Vandaar dat Peirce vasthield aan de correspondentietheorie van de waarheid en aan realisme. Als iets waar is, dan zal het uiteindelijk, op de lange duur, praktische gevolgen hebben. Het is dus uitdrukkelijk een langetermijnvisie op waarheid waartegen de individualistische, hedonistische kortetermijnopvatting van James en het hierop gebaseerde Amerikaanse 'pragmatische denken' nogal schril afsteekt.

Lessen

De eenheid van Peirce' filosofie kan worden gevonden in het onophoudelijk en continue zoeken naar de eenheid van denken en doen. Het gaat om een combinatie van handelingsgericht denken en doordacht en doelgericht handelen. Voor managers, leidinggevend en bestuurders die hun dagelijks handelen kritisch willen blijven beschouwen, zal het denken van Peirce een verademing zijn. De tien vertaalde artikelen in 'Lessen in pragmatisme' vormen een uitstekende inleiding in de filosofie van deze Amerikaanse grondlegger van het pragmatisme. Het leert dat naast de drie gangbare methoden om een overtuiging te bevestigen (de methode van het vooroordeel, de methode van het gezag en de a-priorimethode) er nog een vierde methode bestaat. En dat is de methode van het logisch rede-

neren. Vooral degenen die hun pragmatisme meer diepgang willen geven zullen veel aan de in een heldere stijl geschreven artikelen van Peirce hebben.

Charles Sanders Peirce, *'Lessen in pragmatisme'*, Boom, 303 pagina's, 2017, € 27,90